

Gustav Fritjof Lund og bladet Nuorttanaste. Frikirkekristendom på samisk

OLAV TVEITERÅS

Det finnes en eneste skriftlig publikasjon som har vært utgitt sammenhengende i over 100 år på samisk. Det er det kristelige bladet *Nuorttanaste*⁶⁷⁴, som ble startet opp i 1898. Bladet var alene som formidler og kommunikasjonsforum på nordsamisk⁶⁷⁵ fra 1911 til etter 2. verdenskrig. Derfor har *Nuorttanaste* vært langt mer enn et vanlig kristelig blad. En undersøkelse av førstelektor Arne Johansen Ijäs ved Samisk Høgskole i Kautokeino dokumenterer dette. I et tilfeldig utvalg av nummer av bladet fra 1898 til 1949 viser han at omfanget av verdslig stoff i bladet i gjennomsnitt har vært ca. 1/3 av innholdet⁶⁷⁶.

Alle som har skrevet om religiøs påvirkning og vekkelser blant samer, har med rette lagt vekt på læstadianismen. Min ide er at også en annen form for religiøs påvirkning må ha skjedd, gjennom *Nuorttanaste*, som også læstadianere har lest! Dette finnes det ingen

674 Nuorttanaste betyr »Stjernen i øst«, noe som henspiller på Betlehemsstjernen.

675 I resten av artikkelen brukes ordet samisk istedenfor det mer presise nordsamisk.

676 Arne Johansen Ijäs, »Nuorttanaste – kristelig månedsblad og samisk nyhetsavis« i 1905 – *Nu gjælder det at holde kjæft – Pressehistoriske skrifter* 5/2005, (Oslo: Norsk pressehistorisk forening, 2005), 85.

forskning på – så langt. Jeg mener det er viktig kristendomshistorie for hele Nordkalotten.

Bladet *Nuorttanaste*, som fortsatt utgis⁶⁷⁷, ble i over 100 år, fra 1898 til 1999 utgitt av Den Evangelisk Lutherske Frikirke, som et tiltak i »Finnmarksmisjonen« deres. Utgiver og redaktør fra starten i 1898 fram til 1912 var Gustav Fritjof Lund, som selv var finnmarking og behersket samisk språk både muntlig og skriftlig. I forskningslitteratur så langt har han liten eller ingen plass, for det meste i svært korte omtaler, f. eks. i en doktoravhandling av Egil Lien Thorvaldsen⁶⁷⁸. Så langt jeg kan forstå, fortjener Lund og bladet »hans« i høy grad å bli trukket fram i lyset. Virksomheten har vært utført av en minoritetskirke i en minoritets-befolkning. Kanskje er denne »doble minoritetsituasjonen« grunnen til at dette har blitt så lite kjent?

Det er som nevnt en meget spesiell side ved bladet *Nuorttanaste* at det i over 100 år ble utgitt av Den Evangelisk Lutherske Frikirke, som i høy grad var og er en minoritetskirke⁶⁷⁹ i samiskspråklige områder. Frikirkens Finnmarksmisjon startet i 1892, og var det første organiserte misjonsarbeid i Frikirken. Med *Nuorttanaste* kom Frikirken den statskirkelige Norsk Samemisjon i forkjøpet. Denne misjonen startet bladet *Sami Usteb* året etter (1899), et blad som fikk en levetid på bare noen få år, nemlig ut 1903⁶⁸⁰. Man kan stille seg spørsmålet: Hadde et frikirkelig blad på samisk større muligheter til å overleve det sterke fornorskings-preset fra myndighetene enn om bladet hadde vært utgitt av en organisasjon innenfor Statskirken? Det er i alle fall oppsiktsvekkende at bladet har overlevd helt fram til i dag.

Jeg vil her gjøre en foreløpig undersøkelse av Gustav F. Lunds liv

677 Bladet utgis nå av en stiftelse knyttet til Den norske kirke.

678 Egil Lien Thorvaldsen, *Geistlig overhøyhet i møte med ei ny tid. Peter W. K. Bøckmann som biskop i Nord-Norge 1895–1920* (Trondheim: NTNU, Det historisk-filosofiske fakultet, 2004).

679 På landsbasis har medlemstallet i den lutherske frikirken aldri nådd opp i mer enn ca. 22.000. I Finnmark har Frikirken bare én menighet, som nå har navnet Alta menighet og har 160 medlemmer. Denne menigheten kan føre sin historie tilbake til 1926, da Altafjord Menighet ble dannet som den første lutherske frimenighet i Finnmark (*Alta Frikirke 75 år. Alta Frikirkes historie 1926–2001*, Alta: Alta Frikirke, 2001).

680 Adolf Steen, *Finnemisjonen 75 år* (Trondheim: Norges Finnemisjonsselskap, 1963), 45.

og virksomhet med bruk av norske kilder. Jeg ønsker også å ha et sideblikk til hva slags kristendomsforståelse Gustav Lund sto for og formidlet.

Jeg ønsker å belyse følgende spørsmål:

- Hvordan og hvorfor ble Gustav Fritjof Lund »samemisjonær« og foregangsmann for samisk språk?
- Hva slags kristendomsforståelse preget Gustav F. Lund?
- Hvorfor satset Den Evangelisk Lutherske Frikirke så mye i Finnmark og på virksomhet blant samer, til tross for svært liten oppslutning om kirkesamfunnet i området?

Senere kan det være aktuelt å søke dypere innsikt i hvilken kristendomsforståelse som preget bladet *Nuorttanaste* og i hvilken grad denne kristendomsforståelsen har hatt innvirkning i samiske områder, spesielt i Finnmark.

Kildene

Arbeid med de nevnte problemstillingene byr på utfordringer når det gjelder kildegrunnlaget. En type kilder er skriftlig materiale som er utgitt av Den Evangelisk Lutherske Frikirke. Her er jubileumsskrifter og blader viktige. Av jubileumsskrifter er 25-års-jubileumsskriftet fra 1902 det eldste og viktigste. I dette finnes biografiske opplysninger om Gustav Lund, som er innhentet hos ham selv. I Frikirkens blad⁶⁸¹ er første del av Lunds selvbiografi gjengitt i sin helhet. I innledningen heter det at »skitsen er for bredt anlagt« til å bli gjengitt fullstendig i »Frikirkens Historie«.

I tillegg til *Nuorttanaste* har Frikirken utgitt det nevnte tidsskriftet *Budbæreren* fra 1883. I dette bladet var det vanlig at reisende predikanter og »misjonærer« fikk gjengitt reisebrev, som delvis var en form for rapport til kirkeledelsen, delvis var det brev sendt direkte til bladet. Her finnes en rekke brev fra Gustav Lund og fra hans medarbeidere, med detaljerte beskrivelser av reiseforløp og av forholdene, slik »misjonærene« møtte dem i Finnmark og ellers. I et eget punkt i protokollen fra misjonskomiteen heter det om utsendingene

681 *Budbæreren* 12/1902.

i misjonen at de »har å føre dagbok«⁶⁸². I mitt tilfelle, der jeg er begrenset til norskspråklige kilder, blir *Budbæreren* en av de viktigste primærkildene. Selve brevene og rapportene i sin helhet ser ikke ut til å ha blitt oppbevart, de finnes i alle fall ikke i Frikirkens arkiv, som oppbevares i Riksarkivet. Arkivmateriale fra *Nuorttanastes* redaksjon og trykkeri fra før krigen finnes dessverre heller ikke. Det som eventuelt fantes, gikk opp i flammer da tyske tropper brant nesten hele Finnmark i 1944.

Tidligere *Nuorttanaste*-redaktør (1948–1960, samt delvis under krigen) Anders Guttormsen var klar over betydningen av rapportene i *Budbæreren* som kilde til kunnskap om Gustav Lund. Guttormsen sier i en av sine bøker at Lund vet vi »svært lite om«.⁶⁸³ Han drev på 1980-tallet med forarbeid til en bok om Lund med gamle nummer av *Budbæreren* som kilde. Jeg har fra Guttormsens familie fått tilgang til dette materialet, som består av både avskrifter fra *Budbæreren* og foreløpige refleksjoner fra Guttormsen selv. Dette har for meg vært en viktig innfallsport til studiet av Lunds liv, så jeg er svært takknemlig for at dette materialet ble stilt til min disposisjon.

Som redaktør skrev Lund selvsagt også i *Nuorttanaste* – på samisk. Noe av dette er oversatt til norsk, slik at jeg også har kunnet bruke det.

Utrykte kilder fra Frikirken er også viktige. Arkivet befinner seg som nevnt i Riksarkivet, og det er både stort og uryddig. Likevel er protokoller, regnskap og kopibøker gode og aktuelle kilder. Om det finnes noe arkiv etter Gustav Lund selv, er tvilsomt. Så langt jeg har kunnet undersøke, kjenner ingen til det, verken i familien eller i Frikirken. Kilder til Lunds virksomhet sett utenfra kan være å finne i preste- og prostearkiver og i bispearkivet, men disse kildene har jeg stort sett bare hatt anledning til å bruke indirekte (der andre har sitert relevant stoff).

682 Protokoll fra møte 16. desember 1892, Forhandlingsprotokoll for Frikirkens Missionskomite 1892–1912.

683 Arne Guttormsen, *I lys av Østenstjernen* (Oslo: Norsk Luthersk Forlag, 1948), 11.

Fornorsking og religiøs aktivitet i Finnmark mot slutten av 1800-tallet

Finnmark har en særegen religiøs historie, der spørsmål som har med etnisitet og språk å gjøre også spiller en rolle, blant annet i læstadianismen. Læstadianismen ses på av mange som den mest stedegne form for kristendom, da den både er blitt til på Nordkalotten og det har vært vanlig å bruke samisk og finsk/kvensk språk i forkynnelsen. Mange innvandrere fra Finland og fra Nord-Sverige hadde læstadianismen med seg over grensen til Norge, enten de var samisktalende eller kvensktalende. Et sterkt fornorskingspress bidro etter hvert til å dempe det språklige særpreget, mens den religiøse tilhørigheten fortsatte i større grad.

Før fornorskingspolitikken hardnet til fram mot slutten av 1800-tallet, var prester og biskoper i stor grad av den oppfatning at samisk og kvensk språk burde brukes i tjenesten i de aktuelle områdene. Til mange stillinger var det et krav at prestene behersket samisk og/eller kvensk⁶⁸⁴.

Fra 1880 skulle undervisningsspråket i skolene primært være norsk, også i områder der samisk og kvensk var folks morsmål. Helge Dahl kaller lærerinstruksen fra dette året for »fornorskingens Magna Charta«⁶⁸⁵. Bruk av samisk og kvensk var fra nå av bare tillatt som »hjelpespråk« og det ble slutt på retten til opplæring i eget morsmål. Fram mot århundreskiftet kom det derfor ut lærebøker med dobbel tekst, som skulle hjelpe på forståelsen – og egentlig på læringen av norsk språk⁶⁸⁶. For kristendomsundervisningen kunne det gis dispensasjon, men det ble lite benyttet, pga. at mange lokale skolestyrer var dominert av fornorskings-vennlige nordmenn⁶⁸⁷.

I 1898 kom en ny instruks om bruk av »lappisk og kvænsk«, den såkalte Wexelsenplakaten⁶⁸⁸. Denne har lite nytt i forhold til

684 Thorvaldsen, *Geistig overhøyhet*, 112.

685 Helge Dahl, *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814–1905* (Oslo: Universitetsforlaget, 1957), 243.

686 Dahl, 246ff.

687 Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare* (Oslo: Universitetsforlaget, 1981), 55f.

688 Eriksen og Niemi, 58.

1880-instruksen, men varsler likevel en forsterket innsats for fornorskingen, med bl. a. bygging av skoleinternater og opprettelse av et eget skoledirektør-embete for Finnmark⁶⁸⁹. Fra da av var det bare i Karasjok og Kautokeino at kristendoms-undervisningen fortsatt kunne foregå på samisk⁶⁹⁰.

Parallelt med den offisielle fornorskingen arbeidet man en tid fra kirkens side med sikte på fortsatt og utvidet bruk av samisk språk. Flere av biskopene i Tromsø var sterkt kritiske til fornorskingspolitikken, bl. a. Skaar (1886–1892) og Bøckman (1893–1909).⁶⁹¹ Begge kjempet for fortsatt bruk av samisk og kvensk i kirke og skole. I 1888 ble Norsk Finnemission (senere Norsk Samemisjon) startet, med Tromsø-biskop Skaar som initiativtaker og leder. Organisasjonen hadde en klar profil med hensyn til språkbruk: I forhold til den samiske befolkningen skulle man bruke samisk språk, og fra først av hadde man bare samisktalende predikanter. I 1895 kom så hele Bibelen ut på samisk, godt hjulpet av den bispeledede Samemisjonen.⁶⁹² Dette var en begivenhet for samisk språk, men også for de kreftene i norsk kristenliv som fortsatt hadde syn for at kristendommen skulle formidles på det språket folk snakket og behersket.

Norsk Finnemission var til å begynne med meget bevisst i å knytte til seg predikanter med språklige og kulturelle forutsetninger. Derfor rekrutterte misjonen i mange år predikanter med læstadiansk bakgrunn, og det gav en god kontaktflate. Samtidig vurderte man det som problematisk at forkynnelsen ble læstadiansk farget.⁶⁹³ På et seinere tidspunkt ble det rekruttert flere predikanter sørfra. Disse skaffet seg oftest kunnskaper i samisk, men hadde ikke den samme kulturbakgrunnen og kjennskapet til landsdelen som de tidlige predikantene, som selv hadde vokst opp i Finnmark og delvis i Troms og Nordland.

689 Eivind Bråstad Jensen, *Skoleverket og de tre stammers møte* (Tromsø: Eureka Forlag, 2005), 85.

690 Dahl, 306.

691 Dahl, 303.

692 Per Oskar Kjølaas, *Bibelen på samisk. En bok om samisk bibeloversettelse* (Oslo: Det Norske Bibelselskap, 1995), 86ff, Åge Holter, *Det Norske Bibelselskap gjennom 150 år, I* 1816–1904, (Oslo: Grøndahl, 1966), 194.

693 Steen, 34.

Denne utviklingen falt sammen med et økt fornorskingstrykk, som gjorde at det i økende grad ble legitimt at virksomheten kunne foregå med bruk av norsk språk. Særlig gjaldt dette i den sosiale virksomheten som ble tatt opp, slik som drift av pleiehjem og barnehjem. Forkynnelsen foregikk likevel fortrinnsvis på samisk også i fortsettelsen, og den ble sett på som den største og viktigste oppgaven⁶⁹⁴. Det var likevel motsetninger i organisasjonen i synet på bruk og bevaring av samisk språk. Den framtreddende samemisjonspredikanten og presten Gudbrand Tandberg antydte at målet var å legge »det finske sprog paa hylden«⁶⁹⁵ allerede i 1903. Jorunn Lye har trukket fram tydelige eksempler på at fra 1910 av støttet Norsk Finnemission opp om fornorskingen, som både foregikk i skolen og i kirka⁶⁹⁶. I årene 1910 til 1925 virket Det norsk-lutherske Finnemisjonsforbund parallelt med Norsk Finnemission, som følge av splittelse. Dette alternative forbundet, med presten Otterbech i ledelsen, hadde et mer positivt syn på bevaring av samisk språk og kultur⁶⁹⁷.

En side ved Finnmarks religiøse historie som også er lite utforsket, er frikirkenes historie i fylket. Det ble aldri noen liknende oppslutning om frikirkelige bevegelser i Finnmark som i enkelte områder av Troms og Nordland. I følge tallmateriale fra Egil Lien Thorvaldsen kom antallet »dissenter« i Finnmark aldri opp i så mye som 500, eller ca. 1 % av fylkets befolkning. I både Troms og Nordland var det rundt år 1900 nærmere 3 % av befolkningen som sto utenfor Statskirka.⁶⁹⁸ Frikirkelige menigheter oppsto også tidligere i Troms, når vi ser bort fra »Nordpolmisjonen« til den romersk-katolske kirke på Elvebakken i Alta fra 1856 til 1869⁶⁹⁹. Først i 1886 dannet baptistene

694 Steen, 110.

695 *Lapperne Ven* 12/1911, sitert etter Elstad og Hamran 2006: 255. »Det finske sprog« betyr her samisk.

696 Jorunn Lye, *Samemisjonens utvikling 1888–1925* (Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1999), 72.

697 Lye, 80.

698 Thorvaldsen, *Geistig overhøyhet*, 214.

699 Jens Petter Nielsen, *Altas historie, bind 2* (Alta: Alta kommune, 1995), 307 ff, se også Wilhelm Gran, Erik Gunnes og Lars Roar Langslet (red), *Den katolske kirke i Norge. Fra kristningen til i dag* (Oslo: Aschehoug, 1993), 169ff.

menighet i Vardø, med 15 medlemmer⁷⁰⁰, mens Metodistkirken fikk sin første menighet i Finnmark med menighetsdannelsen i Hammerfest i 1890⁷⁰¹. Det var langs kysten disse første frimenighetene kom, i områder med stor andel av norsktalende.

Et annet interessant trekk er at statistikken viser at frikirkene på slutten av 1800-tallet må ha hatt en vekstperiode, som ser ut til å ha stoppet opp rundt år 1900. Det betyr at i perioden da Den Evangelisk Lutherske Frikirke startet sitt arbeid i Finnmark, har det vært aktuelt å danne egne menigheter. Jeg mener å kunne påvise at det var muligheter for å få det til, men at en strategisk tenkning på sentralt hold i kirkesamfunnet trolig har forhindret menighetsdannelse.

Et av utslagene av dette var at det var mulig for Frikirken å få til et samarbeid med læstadianske grupper i samiske områder⁷⁰².

Gustav F. Lund, flerkulturell bakgrunn – tverrkirkelig utvikling

Gustav Fritjof Lund ble født i Talvik 18. april 1862 og døpt i Talvik kirke 8. juni samme år.

Kirkeboka oppgir ham som »uækte« barn av en skredder i Alta med navnet Peter Jonsen Lund og »pige Sofie Grethe Nerhila, Talvik«⁷⁰³. Skriftlige notiser i Frikirkens jubileums-skrifter sier at faren omkom på sjøen før gutten ble født. Denne opplysningen stammer tydeligvis fra Lund selv, som riktignok bruker uttrykket »kom bort på sjøen«⁷⁰⁴. Det har vært vanskelig å få bekreftet at det omkom noen Peter Lund på havet på denne tida, men det er ganske klart at faren ikke spilte annen rolle i Gustavs liv enn at han fikk etternavnet etter ham. Lund unngår for øvrig å oppgi at han er født utenom ekteskap. Mora Sofie

700 P. Stiansen, *Baptisternes historie i Nord-Norge* (Tromsø: Tromsø Stift-tidendes Boktrykkeri, 1922), 44.

701 J. Thorkildsen, *Den norske metodistkirkes historie* (Oslo: Norsk Forlags-selskap, 1926), 316.

702 Kåre Svebak, *Læstadianerne – kirkens voktere? Var den læstadianske bevegelse en bremse for dissenteriets utbredelse i Nord-Norge?* (Alta: Høgskolen i Finnmark, 1986), 125.

703 Kirkebok for Talvik: Døpte i Talvik 1852–1864.

704 *Budbæreren* 12/1902.

Grethe døde allerede 12. mars 1864⁷⁰⁵, 23 år gammel. Frikirkens historikere hevder at hun »døde mens han ennå lå i vuggen«⁷⁰⁶. Også denne opplysningen kommer fra Lunds selvbiografiske notat.

Det kan hende at besteforeldrene tok seg av gutten helt fra starten, men i hvert fall fra morens død, da han var 2 år gammel, fikk han et hjem hos besteforeldrene i Talvik. Disse var Johan Eriksen Nerhilla, som var født i Nedre Torneå i Finland og Brita-Katr. Lidstrøm⁷⁰⁷, som var født i Sverige, trolig like ved grensen til Finland⁷⁰⁸. Det er klart at de etter å ha emigrert til Norge hadde et flerspråklig hjem, fordi folketellingen fra 1865 har anmerkningen »forstår norsk« på alle de 3 i familien. Lund selv sier at besteforeldrene var »indvandret fra svensk Finland«⁷⁰⁹. Dette tyder antakelig på at begge hadde kvensk som språk. I folketellingen for 1875 er bestefarens etnisitet oppgitt som kvensk, bestemora var da død. Det er sannsynlig at det var hos dem Gustav lærte grunnlaget for å kunne beherske kvensk språk, som kildene samstemmer om at han gjorde. Han bekrefter det selv i 25-årsskriftet for Finnmarksmisjonen, der hans selvbiografiske notat tydeligvis blir sitert: »Nedskriveren af dette er saa heldig ogsaa at kunde det kvænske sprog«⁷¹⁰. Den helt unge Gustav må ha opplevd samene som et fremmed folk. Han sier det slik selv: »et folk som jeg var redd når jeg så dem på gaten i Talvik«⁷¹¹. Likevel mener en frikirkehistoriker at »der fløt lappisk blod i hans årer«⁷¹². Det er mulig at det kunne være tilfelle, men Lund opplevde ikke seg selv som same. Hos besteforeldrene »fant han et et godt hjem«⁷¹³ sine første 7 år. Det går mer enn tydelig fram i Lunds egen beskrivelse at han så

705 Kirkebok for Talvik/Begravde i Talvik 1865–1875.

706 Andr. H. Holm, *Den norske frikirkes historie* 1877–1927 (Moss: Frikirkens Bokforretning, 1927), 308.

707 I nettsidene til Genealogiska Samfundet i Finland finnes opplysning om at de 2 giftet seg i Nedre Raumo i Neder-Torneå 1. november i 1829 (<http://genealogia.fi/hiski>).

708 Folketellingene for Talvik 1865/1875.

709 *Budbæreren* 12/1902.

710 *25 aar af den ev. Luth. Frikirkes historie i Norge* (Arendal: Arendals Bogtrykkeri, 1902), 280.

711 *Budbæreren* 12/1902.

712 Holm, *Den norske frikirkes historie* 1877–1927, 308.

713 Holm, *Den norske frikirkes historie* 1877–1927, 308.

tilbake med glede på det hjemmet besteforeldrene gav ham. Han sier at »innom disse vegger bodde det kjærlighet«⁷¹⁴, og det å skilles fra besteforeldrene kaller han sin første sorg.

Etter kirkeboka døde bestemora Brita i 1874 og ble gravlagt 22. mars⁷¹⁵. Det betyr at Gustav var 12 år da hun døde. Lund selv sier at han bare var 7 år da han kom til et fosterhjem⁷¹⁶ i Korsfjorden, et stykke ut i Altafjorden. Her bodde han hos en samisk familie på Eidsnes. Folketellingen for 1875 har nemlig notisen »i huset tales udelukkende lappisk«. Lund uttrykker det selv slik: »da de (besteforeldrene) på grunn av alderdom og svakhet fikk mer enn nok med å greie seg selv, ble jeg bortsatt til en lapp, som den gang var landhandler i Korsfjord«⁷¹⁷. Det må bety at Gustav her fikk et godt grunnlag i bruk av samisk språk. Han var jo avhengig av å kunne snakke samisk. Også i skolen lærte han helt sikkert samisk. Jubileumsskriftet gjengir fra Lund selv at »han hadde sat paa skolebenken sammen med Lapper«⁷¹⁸. I tida rundt 1870 hadde ikke den siste fornorskingsbølgen slått inn så sterkt ennå, og Korsfjorden var et samisk område som hadde spesialutdannet lærer med tanke på det⁷¹⁹.

Det må ha gått hele den ordinære skoletida før Gustav Lund reiste fra fosterhjemmet i Korsfjord. Frikirkens historikere bedømmer ikke kvaliteten av fosterhjemmet særlig høyt. Det heter at »den foreldreløse gutt fikk føle alt annet enn kjærlighet«⁷²⁰. Lund selv bare antyder dette med å si: »Jeg fik erfare hva det vil si å vandre omkring i en kold, gudløs og hjerteløs Verden.«⁷²¹

⁷¹⁴ *Budbæreren* 12/1902.

⁷¹⁵ Kirkebok for Talvik: Begravde i Talvik 1865–1875.

⁷¹⁶ Folketellingen fra 1875 for Talvik oppgir fosterfaren Ole Nilsens yrke som »handelsmann og fisker«, med kone og 2 egne barn. Det kan tyde på at han var plassert hos en forholdsvis velstående familie etter datidens mål. At det var 2 tjenestegutter, 2 tjenestejenter og 2 tilreisende bosatt på samme adresse i 1875, tyder på det samme. I *Budbæreren*s første omtale av Lunds virksomhet i Finnmark sies det at »han er opfostret hos en rig Finne« (Komiteformann Findreng i *Budbæreren* 4/1893).

⁷¹⁷ *Budbæreren* 12/1902.

⁷¹⁸ »25 aar«, 274.

⁷¹⁹ Egil Lien Thorvaldsen, »Fra misjonsskole til allmenndannende skole« i *Altaboka* 1988 (Alta: Alta Historielag, 1988), 34.

⁷²⁰ Holm, *Den norske frikirkes historie* 1877–1927, 308.

⁷²¹ *Budbæreren* 12/1902.

I Gustav Lunds selvbiografiske notat har han skrevet at han i skoletida var spesielt interessert i »religiøs læsning« og i regning. I anledning det siste sier han selv: »Af Sogneprest Nilsen havde jeg fået en noksaa vidløftig Regnebog, en av disse som den tiden brugtes på Tromsø Seminarium; den pløiede jeg igjennem på egen Haand uden den aller mindste Hjælp.«⁷²²

Dette vitner om at Lund som barn har hatt et godt hode. Han skriver også litt lenger fram at sokneprest Nilsen »ville endelig at jeg skulle reise på Seminariet«⁷²³. Som eksemplet ovenfor viser har presten sett og stimulert den unge Gustavs evner, blant annet i matematikk. Han har også ønsket å hjelpe ham inn i læreryrket. Språkmektig som han var, og med stor sans for regning, var han nok et ypperlig læreremne. Med seminaret som siktemål tok Lund ett år på Finnmarkens Amtsskole. Om fortsettelsen skriver han selv: »Da jeg var ferdig her, hadde jeg ikke penger til å fortsette mer«⁷²⁴. Ut fra andre tidsangivelser fra Lund, ser det ut til at dette må ha vært skoleåret 1881/82. Han oppgir også selv alderen sin da han dro til amtsskolen, som da lå i Alta, til 20-årsalderen.

Om sin konfirmasjonsdag i 1879 skriver Lund at den var meget alvorlig for ham, fordi: »Jeg hadde og den forutføelse at jeg ikke var i stand til å holde løftet; thi jeg var ikke født påny.«⁷²⁵ Den siste formuleringen kan vi se i sammenheng med Lunds senere omvendelsesopplevelse. Konfirmasjonspresten var den tidligere nevnte sokneprest Nilsen.

Lund fikk ganske sikkert sin omvendelse i et frikirkelig miljø, som ikke var luthersk. Han skriver selv i sin lille selvbiografiske skisse at han tre år etter amtsskolen kom til Vardø som snekkerlærling, og at han i løpet av en 3-årsperiode her hadde en omvendelsesopplevelse⁷²⁶. Omvendelsen tidfestes litt forskjellig av frikirkens historikere, til vinteren 1884⁷²⁷ eller vinteren 1883⁷²⁸. Ut fra Lunds egen beskrivelse,

722 *Budbæreren* 12/1902.

723 *Budbæreren* 12/1902.

724 *Budbæreren* 12/1902.

725 *Budbæreren* 12/1902.

726 *Budbæreren* 12/1902.

727 Holm, *Den norske frikirkes historie* 1877–1927, 380.

728 Guttormsen, 9.

ser det ut som han ikke reiste til Vardø før i 1885. Han sier også at det tok noe tid før han fikk et endelig gjennombrudd. Det betyr at omvendelsen vanskelig kan ha skjedd før i 1886. Han skriver også at det var vekkelser i byen, og det kan kanskje ha vært den vekkelser som førte til opprettelsen av en baptistmenighet i 1886⁷²⁹. Mer trolig er det at dette kan ha vært en vekkelser som førte fram til opprettelsen av en »fri misjonsforening«⁷³⁰, som antakelig ble en menighet i Det norske Misjonsforbund i 1891⁷³¹. I lokal-historien for Vardø påstås det, trolig med rette, at vekkelser i Vardø alltid kom fra religiøse retninger utenfor Statskirken⁷³². Misjonsforbundet krevde og krever fortsatt ikke utmeldelse av Statskirken, men de har helt fra starten i 1884 vært et selvstendig kirkesamfunn⁷³³.

Gustav Lund oppgir navnet på en »snektersvend P. Kristiansen fra Aalesund«, som hjalp ham fram til omvendelsen »paa Værkstedgulvet i Vardø«⁷³⁴. Denne snekkersvennen må være Peter Martinus Kristiansen, som meldte seg ut av Statskirken i Ålesund 28/2 -1898, med sikte på å slutte seg til »Frimisjonen«⁷³⁵. I et festskrift til 50-årsjubileet til Ålesund Frie Misjons-forening⁷³⁶, blir P.M. Kristiansen nevnt som en av fire menn i det første foreningsstyret. Foreningen ble stiftet i 1896, så Kristiansen ble altså med i Misjonsforbundet noen år før han meldte seg ut av Statskirken. Kristiansens klare tilhørighet til Frimisjonen kan etter min mening tyde på at en tidlig misjonsforbundsvekkelse i Vardø var miljøet der Gustav Lund fikk sin omvendelse.

Uten tvil har i alle fall omvendelsesopplevelsen vært en viktig motivasjonsfaktor til å virke for å spre det kristne budskapet i skrift og tale, slik han kom til å gjøre store deler av livet sitt.

729 Stiansen, 44.

730 Randi R. Balsvik, *Vardø: Grensepost og fiskevær 1850–1950*, bind 1 (Vardø: Vardø kommune, 1989), 262.

731 Daniel Brændeland, *Det norske Misjonsforbund gjennom 50 år* (Oslo: Det Norske Misjonsforbunds Forlag, 1934), 36.

732 Balsvik, 262.

733 Ingunn Folkestad Breistein, *Har Staten bedre borgere? Dissenternes kamp for religiøs frihet 1891–1969* (Trondheim: KIFO/Tapir, 2003), 61.

734 *Budbæreren* 12/1902

735 Kirkebok for Ålesund, Utmeldte av Statskirken 1897–1903.

736 Misjonskirken i Ålesund: *Festskrift til Menighetens 50-årsjubileum*, <http://www.misjonskirka.com/historie-misjonskrivkensfestskrift.php>

Oppstarten av Finnmarksmisjonen i Den Evangelisk Luthersk Frikirke og Gustav F. Lunds nøkkelrolle

Etter 3 år i Vardø flyttet Lund til Bodø⁷³⁷. Der traff han Hansine Petersdatter fra Gildeskål og giftet seg med henne i 1888⁷³⁸. Da de fikk sitt første barn, sønnen Ferdinand, i 1889, ble han døpt i Statskirka. I kirkeboka⁷³⁹ står Gustav Lund oppført som fisker. Etter noen år i Bodø gikk Lund og familien inn i Frikirken. Jubileumsskriftet fra 1902 siterer ham slik: »Jeg ville da vælge mig et kirkeligt Hjem, hvori jeg kunde trives. Jeg bestemte mig til at ville tilhøre den nærmeste Frimenighed, den paa Tverlandet«⁷⁴⁰. Tverlandet menighet (like ved Bodø) ble opprettet i 1891, men det er sannsynlig at Lund meldte seg inn i Frikirken før dette. I en redegjørelse fra 1981, utgitt til Tverlandet menighets 90-årsjubileum⁷⁴¹, er Lund oppgitt som 1 av 8 medlemmer i Bodø-området, som tilhørte Skjoldehamn⁷⁴² frikirkemenighet, som ble startet alt i 1886. I kirkeboka for Bodø står Gustav Lund og hans hustru oppført som utmeldt av Statskirken 30. april 1890⁷⁴³. Det er sannsynlig at han da har meldt seg inn i Skjoldehamn frikirkenmenighet. Da Tverlandet menighet ble opprettet året etter, overførte han medlems-skapet dit. Begrepet »Frimenighet« er interessant, for det kunne jo også vært en menighet i »Frimissionen«⁷⁴⁴, som Lund

737 »25 aar«, 274, *Budbæreren* 12/1902.

738 »25 aar«, 274, *Budbæreren* 12/1902.

739 Kirkebok for Bodø: Døpte i Bodø 1889–1897.

740 »25 aar«, 274.

741 Paul Nygaard, *Glimt fra de 90 år som er gått* (Bodø: Tverlandet Frikirkemenighet, 1981).

742 Skjoldehamn menighet lå lengst sør på Andøya og var den nordligste menigheten i den lutherske frikirka i en årrekke. Det var også den første lutherske frimenigheten i Nord-Norge – og den eneste i Nord-Norge (Nordland) før 1890-årene. Da kom det flere menigheter fra Bodø og sørover. I Troms og Finnmark ble det ikke opprettet lutherske frimenigheter før mye senere. Altafjord menighet ble stiftet i 1926. Menighet i Tromsø ble opprettet først i 1965. (»Kristus er Herre« 1977: 379 ff.).

743 Kirkebok for Bodø: Utmeldte av Statskirken 1888–1899.

744 Den kjente svenske predikanten Fredrik Franson besøkte Bodø allerede i 1883, noe som førte til at det ble dannet en fri misjonsforening i byen Jungulf Diesen og Hallvard Hagelia, *Veien videre* (Oslo: Ansgar Forlag, 1984). 199, 242.

selv omtaler. Metodistkirken ble etablert i Bodø i 1890, så det kunne også ha vært et alternativ. Hvorfor Lund valgte Frikirken vet vi ikke, men det åpnet helt andre muligheter enn det en ikke-luthersk sammenheng ville ha gjort.

Tiden i Bodø har vært en aktiv tid for Gustav Lund. Han har hatt kontakt med Ole A. Schulstad, som har forberedt tanken på samemisjon hos ham. Lund oppgir selv at Schulstad og han ble »enige om at oversætte en del Sange paa lappisk for senere at faa dem trykt og sammensat til en liden Sangbog«⁷⁴⁵. I første omgang strandet prosjektet på at det ikke fantes typer tilpasset samisk språk i aktuelle trykkerier⁷⁴⁶. Men Lund fikk arbeidet mer med det samiske språket og forberedte dermed sin senere virksomhet⁷⁴⁷.

Schulstad var en svenskpåvirket⁷⁴⁸ predikant, som var kommet til Bodø og virket i indremisjonen der. Axel Coldevin nevner ham i Bodøs byhistorie som »en disippel av den berømte Rosenius i Sverige og en fremragende taler«⁷⁴⁹. Schulstad var med å forårsake en splittelse i indremisjonsbevegelsen i Bodø, som blant annet førte til at forsamlingshuset Betania ble bygd i 1888. Det kom i tillegg til bedehuset Betel fra 1866⁷⁵⁰. Coldevin mener at splittelsen skyldes at Schulstad var påvirket av nyevangelismen til Rosenius⁷⁵¹. Det er trolig at også Lund har fått impulser fra nyevangelismen og Rosenius, i alle fall gjennom Schulstad. Lund nevner selv Betania som et sted der han senere »deltog i Møderne«⁷⁵² i sin egen juleferie, ved siden av at han også deltok i »Frimissionen«. Gustav Lund var i arbeid som kolportør, da han høsten 1892 fikk kall fra Frikirkens Missionskomite

745 *Budbæreren* 4/1893.

746 *Budbæreren* 4/1893.

747 »25 aar«, 274.

748 Coldevin skriver at Schulstad var svensk, men han var født i Grue i Hedmark, ifølge Kirkebok for Bodø: Døde og begravede 1888–1899. Derimot har han oppholdt seg i Sverige og giftet seg der.

749 Axel Coldevin, *Bodø by 1816–1966* (Bodø: Bodø kommune, 1966), 293.

750 *I vinterstorm og midnatsol, Indremisjonen i Nordland 100 år* (Bodø: Nordland og Helgeland indremisjonskretser, 1964), 48.

751 Coldevin, 293f.

752 *Budbæreren* 8/1896.

om å dra til Finnmark som »misjonær«⁷⁵³. Etter eget utsagn hadde han virket som kolportør i Finnmark i 2 år⁷⁵⁴.

Misjonskomiteen ble opprettet i 1892, med tanken om en misjonsvirksomhet i Finnmark som hovedsak. Den hadde sete i Kristiansand, der Frikirken hadde et sterkt sentrum. Forslaget om å sende ut Lund kom fra forstander Peder Tallaksen i Kristiania Frikirke. Han var også mannen som hadde foreslått en »finnmarksmisjon« på Frikirkens årsmøte i 1892. I vedtaket heter det: »Vort samfund optar en mission i Nordland og Finmarken...«⁷⁵⁵. Tallaksen utførte så en undersøkelsesreise til Finnmark sommeren 1892, kombinert med en tilsynsreise til menighetene i Nordland⁷⁵⁶. På denne reisen fant han sin kandidat til å være »misjonær blant samene«, nemlig Gustav Lund. Samtidig vedtok man å sende ut tidligere emissær i Den Indre Sjømannsmisjon Lauritz Dyb, som var fra Sunnmøre. Komiteens vedtak er gjengitt på trykk og i litt forkortet form av Frikirkens folk i skriftet »Vore brødre lapperne«⁷⁵⁷.

Etter at misjonskomiteen fikk Tallaksens skriftlige anbefaling, har man sannsynligvis vært i tvil om Lund kunne brukes. I komiteens møtereferat fra 6. november 1892, som referer til »skrivelser fra Tallaksen«, heter det om Lund at han »kunde både kvænsk og finsk sprog, men var mindre begavet«⁷⁵⁸. Dette nokså sprikende utsagn har man trolig ønsket å finne nærmere ut av, for referatet fortsetter slik: »I den anledning enedes man om at tilskrive Tallaksen om at gjøre en reise hid...«⁷⁵⁹. Så reiste Tallaksen til Kristiansand midt i desember 1892, etter at han ganske raskt hadde sendt en mer utførlig redegjørelse for Finnmarksturen sin til komiteen, der han også varslet sin ankomst til Kristiansand.

At Tallaksen overbeviste misjonskomiteen om at Gustav Lund var

753 Andr. H. Holm, *Vore brødre Lapperne* (Moss: Frikirkens Nordlands- og Finnmarksmisjon, u. å., 1908?), 80.

754 *Budbæreren* 4/1893.

755 Holm, *Vore brødre Lapperne*, 79.

756 Andr. H. Holm (red), *Tilbakeblik og fremsyn. Frikirkens Finnmarksmisjon i 30 aar* (Moss: Frikirkens Finnmarksmisjon, 1922), 11.

757 Holm, *Vore brødre Lapperne*, 80.

758 Forhandlingsprotokoll for Frikirkens Missionskomite 1892–1912.

759 Forhandlingsprotokoll for Frikirkens Missionskomite 1892–1912.

rett mann for oppgaven, går tydelig fram av vedtaket, der det heter at »han tilspørger allerede i morgen fra telegram..«⁷⁶⁰. I og med at tanken var oppstart allerede i februar, var det tydelig at det nå var viktig å komme i gang. Hva som ligger bak formuleringen »mindre begavet« er ikke godt å si, men kanskje kan vi søke en forklaring i formuleringer som denne: »Han var vel ingen stor begavelse som predikant, men gudfryktig og nidkjær for sjelenes frelse«⁷⁶¹. Kanskje var han rett og slett en større begavelse til å uttrykke seg skriftlig enn muntlig? Det at han behersket samisk både muntlig og skriftlig, var utvilsomt hans viktigste kvalifikasjon for det arbeidet han ble pioner for. »Beretning fra Missionskomiteen for Tidsrummet fra 1ste Juni 1892 til 1ste Juni 1893« er gjengitt i *Budbæreren*, og der gir daværende komiteformann Aslak Findreng uttrykk for noe av komiteens usikkerhet slik: »Gustav Lund var ukjendt for Komiteen, men baade Tallaksens og i særdeleshed Forstander Jacobsens Vidnesbyrd, var af den Beskaffenhed, at vi ikke godt kunde gaa ham forbi, og vi antager, at Menighederne har faaet det Indtryk af hans Breve, at de ikke vil bebreide Komiteen for sin kanske altformeget selvstændige Optræden i dette Stykke.«⁷⁶². Litt av det nevnte vitnesbyrdet fra forstanderen i Lunds menighet på Tverlandet har Findreng gjengitt i et PS til det aller første referatet fra Lunds virke i Finnmark: »Jeg maa erklære ham netop som den, der er skikket at reise blant Finmarksfolket; han har holdt Opbyggelse for dem under Fisket og de er blevene hjertelig glade i ham.«⁷⁶³ Dette må ha skjedd mens Lund virket som kolportør.

Når det gjelder verdsettelsen av Lunds kvalifikasjoner, er det interessant at regnskapet for 1893/94 viser at han startet med en månedslønn på 80 kroner, mens Dyb fikk utbetalt 120 kroner i måneden. Senere ble Lunds lønn hevet med 10 kroner, mens Dyb fikk 20 kroner i tillegg. I »Beretning fra Missionskomiteen for Tidsrummet fra 1ste Juni 1893 til 1ste Juni 1894«⁷⁶⁴ er månedslønnene for arbeiderne i misjonen i Nordland og Finnmark oppgitt. 4 arbeidere fra Sør-Norge hadde 100 kr. hver i måneden, Lund tjente 80 kr., mens en

760 Forhandlingsprotokoll for Frikirkens Missionskomite 1892–1912.

761 Holm, *Den norske frikirkes historie: 1877–1927*, 309.

762 *Budbæreren* 13/1893.

763 *Budbæreren* 4/1893.

764 Gjengitt i *Budbæreren* 14/1894.

medhjelper til Lund fra Skjoldehamn, Johan Arent Nilssen, fikk 60 kr. i måneden. Hvorfor »søringen« Dyb og de andre sørfra ble høyere lønnet enn finnmarkingen Lund og nordlendingen Nilsen, finner jeg ikke noen begrunnelse for. I forhold til Finnmarksmisjonen har Dyb i Frikirken blitt omtalt som »den ledende kraft i dette arbeid«⁷⁶⁵. Fra 1906 ledet Dyb misjonskomiteen i en årrekke, så han fungerte helt klart som leder. Men Lund var ikke uten lederegenskaper, han heller. I 30-års-jubileumsskriftet for Finnmarks-misjonen er Gustav Lund og betydningen av arbeidet hans framhevet, blant annet av nettopp Lauritz Dyb⁷⁶⁶.

Den tidligere nevnte forstander Tallaksen uttrykte i en artikkel i Frikirkens blad at Lund hadde spesielt god inngang blant samene fordi »han er kjendt i alle deres Sæder, Skikker og Tænkemaade og har derfor gode Betingelser for Fremgang i Gjerningen«⁷⁶⁷. Tallaksen skriver videre at »Lappemissionen uden Tvivl vilde kunde drives best med sin egen Nations Folk«⁷⁶⁸. Bladet *Nuorttanastes* historie ble i stor grad en oppfølging og oppfyllelse av dette ordet, for det var samer som alltid sto for arbeidet med bladet etter Lunds redaktørtid.

Gustav F. Lunds betydning for samisk språk og kultur

Gustav F. Lund ble sendt som misjonær til sitt eget hjemfylke, og til det hadde han kvalifikasjoner som var unike. Som finnmarking hadde han kulturkunnskaper som ingen andre i sin sammenheng, og han var den eneste som fullt ut behersket språkene som ble talt i fylket. Han viste spesielt stor interesse for å bruke samisk språk i arbeidet for å spre det kristne budskapet i fylket, ganske tidlig også i skriftlig form.

Allerede i Finnmarksmisjonens første år ble det kjøpt inn samiske nytestamenter for salg og til utdeling⁷⁶⁹. Misjonens regnskap for 1893

765 *Den norske evangelisk lutherske frikirke gjennom 75 år 1877-1952* (Oslo: Norsk Luthersk Forlag, 1952), 498.

766 Holm (red), *Tilbakeblik og fremsyn*, 26ff.

767 *Budbæreren* 7/1893.

768 *Budbæreren* 7/1893.

769 Forhandlingsprotokoll for Frikirkens Missionskomite 1892-1912.

viser innkjøp fra Bibelselskapet. Etter noen år med utgivelse av religiøse småskrifter og en sangbok med 100 »Åndelige sanger«⁷⁷⁰, fikk Lund ideen til et kristelig tidsskrift på samisk. Han fikk raskt medhold i Frikirkens styrende organer. I protokollen til misjonskomiteen kan vi lese at Lunds forslag om »et lidet Blad for Lapperne« ble behandlet 22. februar 1898. Det første nummeret kom ut allerede i august samme år. Under enkle forhold laget Gustav Lund bladet helt alene. Han var både typograf, redaktør, oversetter, utgiver og utsender. I tillegg vervet han abonnenter på reisene sine.

Gustav F. Lund var først initiativtaker til bladet *Nuorttanaste*, så var han redaktør for bladet helt fram til han døde i 1912. Bladet ble utgitt på eget trykkeri, som til å begynne med var en enkel håndpresse, som ble skaffet sørfra i 1896. Utgiften på kr. 90.00⁷⁷¹ finnes belastet misjonskomiteens regnskap. Denne håndpressen forteller Lund selv at han de første årene brakte med seg på reise fram og tilbake mellom Bodø og Hammerfest, i to store koffert⁷⁷².

To år etter at *Nuorttanaste* startet ble Lund tilsatt som forstander i den nyopprettede frikirke-menigheten i Sortland. Denne var en avlegger av den store menigheten i Skjoldenhamn på Andøya, og Lund skulle være forstander den tida av året han ikke var ute som reisepredikant i Finnmark. Det var snakk om 3 måneders virke midt på vinteren. Et resultat av dette var at Lund flyttet med sin familie fra Bodø til Sortland, der han slo seg ned i Sigerfjord⁷⁷³. I Frikirkens jubileumsskrift fra 1902 uttrykker to ledere i Sortland frikirkemenighet ganske klart at tilleggsjobben som forstander ikke var en ønskejobb for Lund: »Det var ikke uden Betænkeligheder denne Broder tog mod vort kald; thi han syntes at Finmarkens Lappetrakter var det Sted, Herren hadde givet ham at virke paa; men da Kaldet kun gjaldt 3 Maaneder om Aaret, og det på en Tid, som han ikke var i Finmarken, kunde han ikke negte os sin Assistance.«⁷⁷⁴. Dette må vel forstås som en innrømmelse av at Lund var utsatt for press til å ta på seg forstan-

770 *Vuoinalaš lavllagak*, utgitt på Grøndahl & Søn i Kristiania i 1896.

771 Holm (red), *Tilbakeblik og fremsyn*, 28.

772 Holm (red), *Tilbakeblik og fremsyn*, 28.

773 I folketellingen for 1900 er Lund registrert som bosatt med kone og 6 barn – og med yrkestittelen frimenighetsforstander og emissær.

774 »25 aar«, 267.

derjobben? I en omtale av sitt eget arbeidspress fra den samme tiden uttrykker Lund selv at han angrer at han tok på seg forstanderstillingen i tillegg til oppgavene som misjonær og bladutgiver⁷⁷⁵.

Da behovet for en større trykkeripresse meldte seg, greide Lund i 1902 å få skaffet en ny gjennom sin venn forstander Tallaksen i Oslo. Han oppgir selv at prisen på den nye var 600 kroner, og Dyb bekrefter at det er denne pressa⁷⁷⁶ som fortsatt er i bruk i 1922⁷⁷⁷. Mens Gustav Lund var forstander i Sortland frikirkemenighet, kom *Nuorttanaste* ut fra eget trykkeri⁷⁷⁸ i Sigerfjord, helt til Lund døde i 1912. I 1914 flyttet trykkeriet til lokaler i Frikirkens nybygde barnehjem i Korsfjord i Altafjorden. Etter få år ble det flyttet videre til Kåfjord, lenger inn i Altafjorden, der Frikirken også startet arbeid⁷⁷⁹.

Gustav Lund spilte en rolle i to viktige forhold utover seg selv og sin egen tid: Han sørget for trykkingen av den samepolitiske avisen *Sagai Muittalægje* alle de årene den kom ut (1904–1911) og han bidro personlig til at det var samer som ble de neste redaktørene av *Nuorttanaste*.

Sagai Muittalægje var blant annet et viktig talerør for den første samiske stortingsmannen Isak Saba, som ble valgt i 1906. Gustav Lund stilte seg positiv til utgivelsen av bladet. Han gav svært gunstige vilkår for trykkingen, slik at Lunds sykdom i 1911 var den direkte

775 *Budbæreren* 1/1903.

776 Denne pressa er tatt vare på og befinner seg nå på Alta Museum, dit den kom først i 2005. Fram til da, sto den i kjelleren i et hus i Kåfjord i Alta, etter at trykkeriet der ble nedlagt i 1960. (Lars Richard Olsen, »Klenodium til Alta museum« i *Finnmark Dagblad*, 10 mai 2005). Den ble pakket sammen og sendt sørover av tyskerne i 1944, men ble gjenfunnet i et lagerskur på Evenes i Nordland og sendt nordover igjen etter krigen (muntlig meddelelse fra Trygve Lund Guttormsen, sønn av *Nuorttanaste*-redaktør Anders Guttormsen, samtale 13/3 -2006, Maze).

777 Holm (red), *Tilbakeblik og fremsyn*, 29.

778 Huset som var trykkeri står fortsatt i Sigerfjord, og det er i Lunds families eie – riktignok ominnredet til bolighus (Selma Eilertsen, »Mannen og misjonæren, Gustav F. Lund« i *Årbok for Sortland* 1986 (Sortland: Sortland Historielag, 1986), 14.

779 Både i Korsfjord og i Kåfjord drev Frikirken sosiale virksomheter som barnehjem og aldershjem, og rundt ansatte på disse institusjonene ble den første lutherske frikirkemenigheten i Finnmark dannet (*Alta Frikirke* 75 år, 6).

årsaken til at bladet måtte opphøre. Dette oppgir utgiveren Anders Larsen selv i avisens siste nummer⁷⁸⁰. Prøvenummeret for avisa var for øvrig et bilag til *Nuorttanaste*⁷⁸¹.

At *Nuorttanaste* ikke opphørte, men har fortsatt fram til i dag, ses på av mange som noe bortimot et mirakel. En solid rekke av samiske redaktører er helt sentralt for å kunne forklare at bladet har holdt stand. I tur og orden har de kommende redaktørene i flere tiår vært engasjert i *Nuorttanastes* trykkeri, de to første allerede i Lunds levetid.

Så tidlig som i 1901 kom sjøsamen Ole Andersen fra Tana til familien Lund i Sigerfjord. Han var bare 16 år gammel, men fikk opplæring som typograf i *Nuorttanaste*-trykkeriet. Senere ble han omvendt under et opphold i Bodø og ble sendt på bibelskole sørpå⁷⁸². Dermed ble han rustet til å overta som bladredaktør og trykkeriansvarlig etter Lunds død. I 1906 kom den 17-årige samegutten Henrik Olsen fra Ifjord i Lebesby som læregutt i *Nuorttanastes* trykkeri. Han reiste videre til Oslo for utdanning i faget i 1911, og i 1914 ble han medlem i frikirke-menigheten der⁷⁸³. Da redaktør Andersen døde brått i 1916, sto Henrik Olsen, senere kjent under navnet Henrik O. Heika, klar til å overta ansvaret. Han var redaktør fra 1916 og helt fram til 1948, da han døde.

Gustav F. Lund oppnådde altså å rekruttere samer inn i bladvirksomheten i Finnmarks-misjonen gjennom å engasjere dem i praktisk arbeid. Dette må være en grunn til at bladet har vært avholdt blant samisktalende og har opprettholdt abonnenttallet⁷⁸⁴ gjennom årene.

780 Regnor Jernsletten, *Samebevegelsen i Norge. Ide og strategi 1900–1940* (Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1998), 31.

781 Jernsletten, 30.

782 Holm, *Den norske frikirkes historie: 1877–1927*, 310f.

783 Holm, *Den norske frikirkes historie: 1877–1927*, 311f.

784 Allerede i 1902 hadde *Nuorttanaste* i følge Lund over 300 abonnenter («25 aar», 278) og i 1908 ca. 400 (*Budbæreren* 18/1908). I *Nuorttanaste* 18/1902 finnes en liste over geografisk fordeling av abonnentene i Norge. De aller fleste abonnentene er fra forskjellige steder i Finnmark. Flest abonnenter hadde Polmak (49) og Kautokeino (38). Noen ganske få abonnenter fantes i Tromsø og Oslo. I 1922 var tallet på abonnenter steget til ca. 700 (Holm (red), 32), i 1927 850 abonnenter (Holm, 312). Det høyeste abonnenttallet skal bladet ha hatt under krigen – helt

Gustav F. Lund i det kirkelige landskap

Gustav F. Lund startet sin »misjonærgjærning« med å reise rundt i Finnmark som evangelist, delvis alene, delvis sammen med Lauritz Dyb og andre »misjonærer«. Selv om misjonskomiteen opprinnelig hadde tenkt ut Vadsø som sentrum for virksomheten i Finnmark⁷⁸⁵, viste det seg fort at Hammerfest var det naturlige sted for en »Central-station« for Finnmarks-misjonen, som det heter i brev fra 25/6-1893 fra daværende presbyterieførmann A. Knarvik til Lauritz Dyb⁷⁸⁶. Dette hadde blant annet å gjøre med at Hammerfest var endestasjonen for hurtigruta fra åpningen i 1893 og i mange år framover. Sjøveien videre gikk det andre rutebåter og lokalbåter, som ofte medførte ventetid.

Det var ved hjelp av lekpredikanter eller emissærer Frikirken startet sitt misjonsarbeide. Målet var til å begynne med å forkynne til vekkelse og omvendelse – blant samer, kvener og nordmenn. Lund var ikke den eneste lekmannsforkynneren som praktiserte på samisk, men han var ganske sikkert den første som ikke hadde bakgrunn i et læstadiansk miljø. Lund må ha vært pioner for en ny type forkynnelse i samiskspråklige områder. Det samme gjaldt i områder der kvensk var språket. Også der var læstadiansk forkynnelse den eneste kjente lekmannskristendom før Lund.

De første 2 årene i Finnmark, ser det ut som om Gustav Lund har vært akseptert og tatt imot som en hvilken som helst emissær. Han fikk låne skolehusene til møter, folket sluttet opp om møtene og stedets prest var gjerne med og »avsluttet møtet«, slik det heter blant annet om Talvik-presten Halvorsen⁷⁸⁷. Den samme Halvorsen ønsket også kontakt og samarbeid med Lund i 1895⁷⁸⁸. I Kjelvik møtte han

opp i ca.. 1700 (»75 år« 1967: 26), mens det i 1967 var på 1000–1100 (»75 år«). Notater etter redaktør Anders Guttormsen tyder på at mange norsktalende med samiskkunnskap abonnerte på *Nuorttanaste* under krigen, fordi tyskernes kontroll av dette bladet var svakere enn av norsk-språklige blader.

785 *Budbæreren* 4/1893.

786 Kopibok for Arendals Presbyterium 1887–.

787 *Budbæreren* 18/1893.

788 *Budbæreren* 16/1895.

i 1894 motstand fra læreren, som nektet utleie av skolehuset, men Lund fikk låne ei rorbu til å holde møter i av handelsmannen⁷⁸⁹. I 1895, derimot, hadde biskop Bøckmann kommet med ordre om å stenge bedehusene for Lund⁷⁹⁰, og prestene var blitt advart mot alle frikirkelige predikanter⁷⁹¹. Egil Lien Thorvaldsen bekrefter i sin beskrivelse av biskop Bøckmanns forhold til de frikirkelige »dissenter« at biskopen fra 1896 har anbefalt å nekte samarbeid og utleie av skolehus til Lund⁷⁹². Sokneprest Halvorsen har valgt en annen strategi: Å satse på Statskirkens overlegenhet framfor »et saa lidet og saa kraftløst Samfund som Frimenigheden«⁷⁹³. Thorvaldsen viser også at misjonskomiteen i Frikirken i 1897 prøvde å påvirke biskopen til å ha forståelse for at Lund ikke virket for frimenighetsdannelse, men for evangelieforkynnelse, uten å møte forståelse fra biskopens side⁷⁹⁴. Biskop Bøckmann fryktet enhver tendens til »separatisme«. Innad i Frikirken ble det mot slutten av 1897 gitt uttrykk for at anmodningene om forståelse ikke hadde nådd fram: »Den velvilje som Sognepræstene hidttil har Bevist vore Brødre med hensyn til at faa benytte Skolehusene til Møder, kan vi ikke længer gjøre Regning paa, da Biskopen i Tromsø har paalagt Skolestyrene ikke at modtage vore Udsendinge eller ha noget som helst samkvem med dem.«⁷⁹⁵

Et interessant trekk ved Lunds virksomhet er forholdet til læstadianismen og læstadianere. Til forskjell fra de aller fleste av Norsk Samemisjons predikanter⁷⁹⁶, finnes det fra Lund ganske mange og fylldige beskrivelser av hans møte med læstadianismen. Også rapporter fra Dyb og andre »misjonærer« beskriver læstadianske møter og samværsformer.

Gustav Lunds møter med læstadianere har vært nokså ulike, og det kan se ut som om Statskirkens håndtering av Lund som »dis-

789 *Budbæreren* 11/1894.

790 *Budbæreren* 24/1895.

791 *Budbæreren* 2/1897.

792 Thorvaldsen, *Geistig overhøyhet*, 228.

793 Thorvaldsen, *Geistig overhøyhet*, 228.

794 Thorvaldsen, *Geistig overhøyhet*, 228.

795 »Beretning fra Missionskomiteen for Tidsrumment 1ste Juni 1896 til 1ste Juni 1897«, gjengitt i *Budbæreren* 15/1897.

796 Lye, 42.

senter« bare delvis har slått over på læstadianernes vurdering av ham. Slik kan man i alle fall oppfatte Lunds egne beskrivelser⁷⁹⁷ av utviklingen.

Lund møter og beskriver flere varianter av læstadianisme, blant annet en moderat form for læstadianisme i Tana-dalen, der Lund og medarbeider får tale i læstadianernes nye bedehus i 1901⁷⁹⁸. Dette uttrykker Lund selv på denne måten: »En meget moderat læstadiansk Retning har vunnet Indpas paa de Trakter, om den er det bare godt at sige, mangen Lap og Finlænder opover der er vore bedste Venner ...«⁷⁹⁹. I Tana (og i Karasjok) var læstadianismen helt preget av de finskfødte predikantene Koskamo og Hellander, som hadde et positivt syn på samarbeid med Samemisjonen, og der også presten og samemisjonspredikanten Tandberg hadde fått tale på læstadiansk samling allerede i 1894⁸⁰⁰. Hva som har skjedd fram til at Lund møtte stengte dører i læstadianerbedehuset i Karasjok i 1907/1908, er ikke godt å vite, men Lund skrev selv i *Nuorttanaste* og klaget på at Koskamo ikke vil åpne bedehuset for ham og hans forkynnelse. Artikkelen avslutter med ordtaket: »Der det er hjerterom, der er det husrom«⁸⁰¹.

En viktig følge av det gode forholdet til samisktalende læstadianere var at mange ble abonnenter på *Nuorttanaste*. Selv sier Lund i en tidlig rapport at han på kort tid skaffet 70 abonnenter i Nord-Varanger og Tana⁸⁰². At læstadianere også i fortsettelsen har vært en viktig del av abonnentene, er man klar over i Frikirken, i alle fall i Finnmark⁸⁰³.

Det er ikke vanskelig å spore en utvikling og modning i Lunds vurdering av læstadianismen.

797 *Budbæreren* 2/1897, der Lund rapporter fra en reise i Porsanger høsten 1986 om at læstadianere i Billefjord holdt seg borte fra møtene pga. av biskopens advarsler.

798 *Budbæreren* 5/1901.

799 *Budbæreren* 5/1901.

800 Dagmar Sivertsen, *Læstadianismen i Norge* (Oslo: Forlaget Land og Kirke, 1955), 224.

801 *Nuorttanaste* 7/1908.

802 *Budbæreren* 22/1898.

803 *Alta Frikirke 75 år, Alta Frikirkes historie 1926–2001* (Alta: Alta Frikirke, 2001), 7.

I 1893 refererer han fra sitt første møte med læstadianere i Vadsø noen år tidligere slik:

»Den gang var omtrent alle Kvænerne Lestadianere, et meget radikalt parti, kommen fra Finland«⁸⁰⁴. Litt senere samme år skriver han om innlandsbygdene Karasjok og Kautokeino: »Disse Bygder har aldrig havt andre Ordets Forkyndere end Presten, naar undtages den fanatiske Retning af Læstadianismen, der for en del Aar siden endte med Mord af tvende Personer.«⁸⁰⁵. Mer nære og imøtekommande skildringer av læstadianere får vi allerede i 1894, da Lund fortalte om vekkelse i Korsfjord: »Blant lapperne her oppe er det almindelig, at naar Guds Aand faar gjøre Synden smertelig for Hjerterne (eller naar de vaagner op af Søvn), brister de ud i krampaktig Graad og Hulken, som de kan holde paa med i flere Timer, og som oftest beroiges de ikke, før de har faaet bekjendt (skriftet) sine Synder for den, de bedst tiltror sig.«⁸⁰⁶. Lund måtte likevel kjempe for å bli anerkjent blant læstadianere. Fra sin reise i Porsanger høsten 1895 gjengir Lund i en »Indberetning«⁸⁰⁷ en historie om en same i Smørfjord, som var »af dem, som ivrig brugte Apostelens Ord, om ikke at ønske velkommen og heller ikke æde med en som ikke førte denne Lære – den læstadianske naturligvis ...«. Møtet med Lund endte likevel med at han fikk både mat og overnatting, og »næste Morgen, erkjendte han gjerne, at vi var Brødre.«

Det ser ut til at Lund opprettholdt et godt forhold til de læstadianiske (og samiske) miljøene i fjordene og i innlandet, etter at Statskirken ved biskopen hadde vendt ham ryggen. Samtidig pleiet han nær kontakt med frikirkemenigheter i kystbyene, der det var blitt etablert slike (mer om dette senere). Han har selv observert at forholdet mellom læstadianere og presteskap ofte er kjølig: »Det er forresten ikke allminnelig at Læstadianere lader sig kontrollere av Prester og Biskopper med Hensyn til, hvem de skal høre og antage som sine Prædikanter...«⁸⁰⁸, så her kan han ha sett mulighetene til en allianse. Ellers tar Lund klart avstand fra deler av læstadianismens

804 *Budbæreren* 4/1893.

805 *Budbæreren* 8/1893.

806 *Budbæreren* 15/1894.

807 *Budbæreren* 3/1896.

808 *Budbæreren* 2/1897.

kristendomsforståelse, blant annet den store avhengigheten av predikantene, som han syntes å observere⁸⁰⁹.

Også blant prestene og skolestyrene i Finnmark må det ha vært varierende om man har latt seg »kontrollere«. Lund fikk uten problemer benytte skolehusene ved en rekke anledninger, f. eks. i Tana i 1902⁸¹⁰. Det kan tenkes at det var læstadianernes positive vurdering av Lund og hans arbeid som spredte seg til prestene.

En annen side av Lunds samarbeid om kristelig virksomhet gikk mot de allerede etablerte frimenighetene, innenfor og utenfor Statskirka. Det ser ut som at dette samarbeidet begynte å ta seg opp omtrent da motstanden fra biskopen og Statskirken gjorde seg gjeldende. Samarbeidet var i gang allerede i 1894. Da hadde Lund møte i »Frimissionens prægtige Lokale«⁸¹¹ i Vardø og i Metodistkirken i Hammerfest⁸¹². I 1896 skriver Lund i en rapport at han har holdt møter i Bossekop flere dager, sammen med metodistprest Andersen fra Hammerfest⁸¹³, og i 1897 brukte han Metodistkirken i Hammerfest til sine møter⁸¹⁴.

I Honningsvåg brukte Frikirkens utsendte Frelsesarmeens lokale⁸¹⁵, men før Frelsesarmeen startet arbeid der i 1900⁸¹⁶, måtte Lund leie Godtemplarsalen »for 2 kroner pr. møte«⁸¹⁷. Samarbeide med andre »dissenter« foregikk altså langs kysten. I fjordene og innlandet var det ikke skjedd noen frimenighetsdannelser.

Bladet *Nuorttanaste* ble også preget av en kristendomsform som kom »utenfra« i forhold til det læstadianske. I den innledende prekendelen av hvert blad⁸¹⁸, finnes det mange eksempler på dette. Lund oversatte selv prekener av f. eks. Rosenius⁸¹⁹ og av engelskmannen

809 *Budbæreren* 9/1897.

810 *Budbæreren* 1/1903.

811 *Budbæreren* 15/1894.

812 *Budbæreren* 15/1894.

813 *Budbæreren* 11/1896.

814 *Budbæreren* 23/1897.

815 *Budbæreren* 24/1902.

816 H.A. Tandberg og Per Raubakken, *Hæren Gud gav våpen, Frelsesarmeen i Norge 75 år* (Oslo: Salvata Forlag, 1963), 92.

817 *Budbæreren* 2/1897.

818 *Ijäs*, 84.

819 *Nuorttanaste* 13/1902.

Newman Hall⁸²⁰. Et klart uttrykk for hvilken kristendomsform Lund selv representerte kan vi lese ut av deler av hans første rapport i *Budbæreren*, der han beklager seg over at så få i Finnmark har »hørt Kristi Evangelium prædiket med Kraft, eller som vi her nord kalder det »et frit Evangelium«, da mener vi at Prædikanten er salvet med »Kraft fra det Høie«⁸²¹. »Kraft fra det Høie« var tittelen på det kjente skriftet av den amerikanske predikanten Moody, som var kommet i norsk oversettelse i 1890⁸²², så inspirasjon herfra er ikke usannsynlig.

Frikirkens strategi og satsing i Finnmark: Misjon framfor menigheter

Spørsmålet om dannelse av en luthersk frikirkemenighet i Hammerfest ble vurdert allerede kort tid etter oppstarten av Finnmarksmisjonen. Det går fram av brev fra sentralstyrelsen i Frikirken til Lauritz Dyb, sendt i 1893. Der står det nemlig at Dyb har fått i oppdrag å »nøie undersøge om de nødvendige Betingelser er til stede for at Menighed kan dannes med Udsigt til en selvstendig Bestaaen«⁸²³. Etter å ha nevnt noen konkrete kriterier for en eventuell menighetsdannelse, føyer presbyterieformannen til at det hersker en viss bekymring i Frikirken for at menighetsdannelse »vilde virke altfor meget Kvalm, saa det kunde hindre Tilliten og Velsignelsen i saa Maade«⁸²⁴. Det ser ut som om sentrale folk i Frikirken har ant noe om motstanden som kunne komme. Ragnar Nordseth i Alta Frikirke skriver lenge i etterkant at man har merket »en viss lokal motstand mot Frikirken«⁸²⁵.

Siden det faktisk ikke ble opprettet noen menighet i Hammerfest, virker det som at det ble utslagsgivende at noen tenkte at menighetsdannelse ville kunne skape problemer for misjons-arbeidet. Kanskje mente noen også at »nødvendige Betingelser« ikke var til stede. For-

820 *Nuorttanaste* 7/1900.

821 *Budbæreren* 4/1893.

822 D.L. Moody: *Kraft fra det Høie*. Kristiania: 1890.

823 Kopibok fra Arendal Presbyterium 1887–

824 Kopibok fra Arendal Presbyterium 1887–

825 »Alta Frikirke 75 år«, 7.

handlingsprotokollen for »Arendals presbyterium«⁸²⁶, har en interessant notis som tyder på at bevegelsen for å få opprette menigheter i Finnmark ikke var over: På presbyteriemøtet i Arendal 7–12 juni 1898 ble det vedtatt at Frikirken skulle opprette menighet i Vardø⁸²⁷. Jeg har ikke funnet noen dokumentasjon om at vedtaket ble forsøkt satt ut i livet eller eventuelt om hvorfor ikke. Uansett er det klart at Den Evangelisk Lutherske Frikirke bevisst valgte en lav profil med å danne menigheter i Finnmark, av hensyn til sin egen misjonsvirksomhet i fylket. Her spilte trolig forholdet til de læstadiansk pregede miljøer en rolle. Det ville lett svekket misjonens »inngang« i disse miljøene, ikke minst de samiske, om Frikirken klarere framsto som »konkurrent« til Statskirken og dermed også til læstadianismen.

Oppsummering og konklusjon

Gustav F. Lund representerte en lekmannskristendom som var ny i samisk sammenheng. Som samisktalende forkynner satset han etter hvert stadig mer på skriftlig forkynnelse. Det begynte med spredning av traktater på samisk i tusentall. Lund mottok etter eget utsagn 16.000 samiske (oversatte) traktater fra Peder Tallaksen i Kristiania i 1895⁸²⁸. Fortsettelsen var utgivelsen av en sangbok med evangeliske sanger på samisk, mange av dem oversatt av Lund selv. Boka ble trykt i Oslo i 1896⁸²⁹ og var et godt forberedt prosjekt. Til slutt kom den viktigste »forkynneren«, bladet *Nuorttanaste*, fra 1898. Ved siden av eget skriftlig materiale, virket også Lund og andre Finnmarks-misjonærer for å spre Bibelen og bibeldeler på samisk til samisktalende.

Alt dette utgjør et supplement til læstadianismens ganske »muntlige« kristendomsform. Her har »det Levende Ordet« vært talt til vekkelser og omvendelse, og lite har blitt skrevet ned og dermed do-

826 Arendal presbyterium var det eneste presbyteriet i kirkesamfunnet fram til synodedannelsen i 1898.

827 Forhandlingsprotokoll nr. 2 for Arendals Presbyterium, 1893–1911

828 *Budbæreren* 3/1896.

829 Gustav F. Lund, *Vuoinalaš – lavllagak* (Åndelige sanger) (Oslo: Grøndahl, 1896).

kumentert. Et unntak er Læstadius' egne prekener, som like fullt har et klart »muntlig« preg. Lund og Finnmarksmisjonen ble, så langt jeg kan se, pionerer for en mer »skriftlig« og økumenisk åpen kristendomsform i det nordsamiske området i Norge. Lesing av religiøs litteratur må ha fått et oppsving i samiskspråklige områder. At denne innflytelsen har virket over lang tid og må ha hatt betydelig virkning, kan det ikke vare tvil om.

I tillegg til dette kommer den viktige funksjonen bladet *Nuorttanaste* fikk som samisk nyhets-formidler og den store betydningen det har hatt for samisk språk og bevisstgjøring.

KILDER

Utrykte kilder

Den Evangelisk Lutherske Frikirkes arkiv, Privatarkiv nr. 609 i Riksarkivet:

Forhandlingsprotokoll nr. 2 for Arendals Presbyterium, 1893–1911 (kat.nr. 1011)

Kopibok for Arendals Presbyterium, 1877–1904 (kat.nr. 1812)

Forhandlingsprotokoll for Finnmarksmisjonen 1892–1912 (kat.nr. 10101)

Regnskaper Frikirkens misjoner 1889–1911 (kat.nr. 10127A)

Offentlige registre (søkbare på www.digitalarkivet.no):

- Folketellingene for Talvik 1865 og 1875
- Folketellingen for Sortland 1900
- Kirkebøker for Talvik:
 - Døpte i Talvik 1852–1864
 - Begravde i Talvik 1865–1875
- Kirkebok for Bodø:
 - Døpte i Bodø 1889–1897
 - Utmeldte av Statskirken 1888–1899
 - Døde og begravede 1888–1899
- Kirkebok for Ålesund:
 - Utmeldte av Statskirken 1897–1903

Trykte kilder

- Alta Frikirke 75 år, Alta Frikirkes historie 1926–2001*, Alta: Alta Frikirke, 2001.
- Balsvik, Randi R.: *Vardø: Grensepost og fiskevær 1850–1950, b. 1*, Vardø: Vardø kommune, 1989.
- Breistein, Ingunn Folkestad: »*Har staten bedre borgere?*«, *Dissenternes kamp for religiøs frihet 1891–1969*, Trondheim: KIFO/Tapir Akademisk Forlag, 2003.
- Brændeland, Daniel: *Det norske Misjonsforbund gjennom 50 år*, Oslo: Det Norske Misjonsforbunds Forlag, 1934.
- Budbæreren*, 4/1893, 7/1893, 8/1893, 13/1893, 18/1893, 11/1894, 14/1894, 15/1894, 16/1895, 24/1895, 3/1896, 8/1896, 11/1896, 2/1897, 9/1897, 15/1897, 23/1897, 22/1898, 5/1901, 12/1902, 24/1902, 1/1903, 7/1908, 18/1908.
- Coldevin, Axel: *Bodø by 1816–1966*, Bodø: Bodø kommune, 1966.
- Dahl, Helge: *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814–1905*, Oslo: Universitetsforlaget, 1957.
- Den norske evangelisk lutherske frikirke gjennom 75 år 1877–1952*, Oslo: Norsk Luthersk Forlag, 1952.
- Diesen, Ingulf og Hagelia, Hallvard: *Veien videre*, Det Norske Misjonsforbund 1884–1984, Oslo: Ansgar Forlag, 1984.
- Eilertsen, Selma: »Mannen og misjonæren, Gustav F. Lund« i *Årbok for Sortland 1986*, Sortland: Sortland historielag, 1986.
- Elstad, Ingunn og Hamran, Torunn: *Sykdom: Nord-Norge før 1940*, Bergen: Fagbokforlaget, 2006.
- Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar: *Den finske fare*. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- 25 aar af den ev. Luth. Frikirkes Historie i Norge*, Arendal: Arendal Bogtrykkeri, 1902.
- Finnmarksmisjonen 75 år*, Ålesund: Frikirkens Finnmarksmisjon, 1967.
- Gran, Wilhelm og Gunnes, Erik og Langslet, Lars Roar (red): *Den katolske kirke i Norge. Fra kristningen til i dag*, Oslo: Aschehoug, 1993.
- Guttormsen, Arne: *I lys av østenstjernen*, (til 50-årsjubileet for Nuorttaste), Oslo: Norsk Luthersk Forlag, 1948.
- Holm, Andr. H: *Vore brødre lapperne*, Moss u. å.: Frikirkens Nordlands- og Finnmarksmisjon (senest 1912).

- Holm, Andr. H (red): *Tilbakeblikk og fremsyn. Frikirkens finmarksmisjon i 30 aar 1892–1922*, Moss: Frikirkens Finnmarksmisjon, 1922.
- Holm, Andr. H.: *Den norske frikirkes historie: 1877–1927*, Moss: Frikirkens bokforretning, 1927.
- Holter; Åge: *Det Norske Bibelselskap gjennom 150 år, I) 1816–1904*, Oslo: Grøndahl, 1966.
- Ijäs, Arne Johansen: »Nuorttanaste – kristelig månedsblad og samisk nyhetsavis« i 1905 – *nu gjælder det at holde kjæft, Pressehistoriske skrifter* 5/2005, Oslo: Norsk pressehistorisk forening, 2005.
- I vinterstorm og midnatsol, Indremisjonen i Nordland 100 år*, Bodø: Nordland og Helgeland indremisjonskretser, 1964.
- Jensen, Eivind Bråstad: *Skoleverket og de tre stammers møte*, Tromsø: Eureka forlag, 2005.
- Jernsletten, Regnor: *Samebevegelsen i Norge. Ide og strategi 1900–1940*, (hovedoppgave i historie), Tromsø: Universitetet i Tromsø. Senter for samiske studier, 1998.
- Kjølaas, Per Oskar: *Bibelen på samisk. En bok om samisk bibeloversettelse*, Oslo: Det Norske Bibelselskap, 1995.
- Kristus er Herre – Den Evangelisk Lutherske Frikirke 1877–1977*, Oslo: Norsk Luthersk Forlag, 1977.
- Lund, Gustav F.: *Vuoinalaš – lavllagak* (Åndelige sanger), Oslo: Grøndahl, 1896.
- Lye, Jorunn: *Samemisjonens utvikling 1888–1925*, (hovedoppgave i historie), Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1999.
- Moody, D.L.: *Kraft fra det Høie*, Kristiania: Kolbjørnsen, 1890.
- Nielsen, Jens Petter: *Altas historie, bind 2*, Alta: Alta kommune, 1995.
- Nuorttanaste*, 7/1900, 13/1902, 18/1902, 7/1908.
- Nygaard, Paul: *Glimt fra de 90 år som er gått*, Bodø: Tverlandet frikirke-menighet, 1981.
- Olsen, Lars Richard: »Klenodium til Alta Museum« i *Finnmark Dagblad*, 10. mai 2005.
- Steen, Adolf: *Finnemisjonen 75 år*, Trondheim: Norges Finnemisjonsselskap, 1963.
- Sivertsen, Dagmar: *Læstadianismen i Norge*, Oslo: Land og kirke, 1955.
- Stiansen, P.: *Baptisternes historie i Nord-Norge*, Tromsø: Tromsø Stiftstidendes Boktrykkeri, 1922.
- Svebak, Kåre: *Læstadianerne – kirkens voktere? Var den læstadianske*

- bevegelse en bremse på dissenteriets utbredelse i Nord-Norge?*, Alta: Høgskolen i Finnmark, 1986.
- Sørensen, Svein H.: »*Til bedste for Finnmarkens Ungdom. Fra Finnmarkens Amtsskole 1876 til Svanvik Folkehøgskole 1996*«, Kirkenes: Svanvik Folkehøgskole, 1996.
- Tandberg, H.A./Raubakken, Per: *Hæren Gud gav våpen, Frelsesarméen i Norge 75 år*, Oslo: Salvata forlag, 1963.
- Thorkildsen, J.: *Den norske metodistkirkes historie*, Oslo: Norsk Forlags-selskap, 1926.
- Thorvaldsen, Egil Lien: »Fra misjonsskole til allmenndannende skole« i *Altaboka* 1988, Alta: Alta Historielag, 1988.
- Thorvaldsen, Egil Lien: *Geistlig overhøyhet i møte med ei ny tid. Peter Wilhelm Kreydahl Bøckmann som biskop i Nord-Norge 1895–1910*, Trondheim: NTNU, Det historisk-filosofiske fakultet, 2004.

Internett

- Genealogiska Samfundet i Finland: Historieböcker, <http://www.genealogia.fi/hiski>
- Misjonsskirken i Ålesund: Festskrift til Menighetens 50-årsjubileum, <http://www.misjonsskirka.com/historie-misjonsskirkens-festskrift.php>

